

Til:

- Justis- og beredskapsdepartementet
Rushåndhevingsutvalget

Oslo, 1. desember 2023
Ref.: 23/LJB/ph

Innspill til Rushåndhevingsutvalget

Rushåndhevingsutvalget har fått et mandat som blant annet innebærer å foreslå et *presist og tydelig rettslig innhold i begrepet rusavhengig*. Fenomenet avhengighet kan ikke forklares ut fra en enkelt teori og de ulike teoriene innen relevante fagområder utfyller hverandre ved å peke på ulike aspekter ved avhengighet. Norsk Psykologforening vil innledningsvis understreke at utredning av spørsmålet knyttet til et *presist og tydelig rettslig innhold*, av flere årsaker forutsetter både tverrfaglig kompetanse og god innsikt i pasient- og brukerperspektiver. Dette burde vært hensyntatt i forbindelse med oppnevning og sammensetning av utvalget.

I vårt innspill er vi særlig opptatt av å formidle en faglig forankret kommentar til begrepet avhengighet med utgangspunkt i at vi ser det som uhensiktsmessig å skulle:

- utvikle et presist og tydelig *rettslig* innhold i begrepet rusavhengig
- utvikle en nærmere gradering av avhengighet i den strafferettslige tilnærmingen til saker om bruk av og befatning med mindre mengder narkotika til egen bruk, og
- utvikle et rettslig innhold av begynnende avhengighet og tung rusavhengighet.

Vårt innspill berører også temaene selvkriminering og bruk av tvangsmidler i møte med unge mennesker som bruker illegale rusmidler.

Vurdering av rusavhengighet

Verdens helseorganisasjon har definert tilstanden avhengighet gjennom kriterier i diagnosesystemet ICD. Her beskrives kriterier som må være til stede for å kunne stille en avhengighetsdiagnose. Det er viktig å understreke at en vurdering av mennesker opp mot disse kriteriene er en vurdering av menneskers helsetilstand, og at dette krever høy kunnskap om og mye erfaring innen utredning av menneskers biopsykososiale fungering. Hvem som skal gjøre en slik vurdering må utledes av forsvarlighetskravet i helsepersonelloven § 4 første og annet ledd:

"Helsepersonell skal utføre sitt arbeid i samsvar med de krav til faglig forsvarlighet og omsorgsfull hjelp som kan forventes ut fra helsepersonellens kvalifikasjoner, arbeidets karakter og situasjonen for øvrig. Helsepersonell skal innrette seg etter sine faglige kvalifikasjoner, og skal innhente bistand eller henvise pasienter videre der dette er nødvendig og mulig. Dersom pasientens behov tilsier det, skal yrkesutøvelsen skje ved samarbeid og samhandling med annet kvalifisert personell."

Det er stor individuell variasjon knyttet til utvikling av avhengighet. At ulike rusmidler er avhengighetsskapende er ikke ensbetydende med at alle som inntar dem utvikler avhengighet. Et samspill mellom forhold som blant annet rusmidlenes avhengighetspotensiale, hyppighet og varighet knyttet til inntak, individuell sårbarhet (knyttet til genetiske og psykososiale faktorer) og samtidige psykiske og/eller somatiske lidelser, påvirker enkeltindividets utvikling. Psykiske lidelser er et vesentlig forhold som må vurderes i en avhengighetsutredning. Det er en stor overhyppighet av avhengighetslidelser blant personer med psykiske lidelser blant annet fordi psykiske lidelser kan lede til selvmedisinering med rusmidler. Bruken av rusmidler kan også føre til utvikling av psykiske lidelser. Det kan også være bakenforliggende faktorer, genetikk eller traumer som gir økt sårbarhet både for avhengighet og psykiske lidelser.

Tatt i betraktning kompleksiteten knyttet til fenomenet avhengighet, er det en forutsetning for å kunne stille denne diagnosen at dette utføres av helsepersonell som har de faglige kvalifikasjoner som er nødvendige. Profesjonsstudiet i psykologi og medisinstudiet kvalifiserer for diagnosesetting innen psykisk helsevern. Norsk psykologforening er svært kritisk til at personer uten denne kompetansen eventuelt skal bli satt til å avgjøre om et individ oppfyller juridiske kriterier for avhengighet.

Vi stiller oss også kritiske til et tenkt scenario der myndighetspersoner skal kunne innhente opplysninger fra pasientjournal i forbindelse med en vurdering av avhengighetsgrad. Utredning av rusmiddelavhengighet gjøres i forbindelse med eventuell oppstart av hjelpetiltak og behandling. Vi mener det både vil være uetisk og potensielt skadelig å åpne for at opplysninger gitt i en slik sammenheng senere skal kunne benyttes som bevis i vurderingen av om en gjerningsperson skal anses som rusavhengig av flere grunner. For det første er ikke nødvendigvis avhengighet en kronisk tilstand som i alle tilfeller varer livet ut. Kriteriene i ICD skal vurderes opp mot *det siste året* og de fleste avhengigheter går over med eller uten hjelp fra helsevesenet. For det andre er opplysninger om bruk av rusmidler gitt i en tillitsfull relasjon til helsepersonell med taushetsplikt. Om man skal åpne for at opplysninger gitt i en slik sammenheng i fremtiden skal kunne brukes som bevis, vil det undergrave tilliten til helsepersonell og komme i veien for både riktig og god utredning og behandlingsplanlegging.

Vernet mot selvinkriminering

Norsk psykologforening er opptatt av at personer som bruker rusmidler ikke skal settes i situasjoner der det kan lønne seg å bidra til egen domfellelse, ved å avgi forklaring eller gi tilgang til andre bevis.

De aller fleste mennesker vil oppleve at det å ha en avhengighet er forbundet med skam. Vi mener at det ikke vil være mulig å skape objektive kriterier for vurdering av avhengighet, som ikke skal basere seg på innhenting av informasjon fra den det gjelder. Om konsekvensen av å oppgi sannferdig informasjon vil være at man klassifiseres som avhengig, mener vi det vil være sannsynlig at enkelte vil velge straff, fremfor det stigmaet en avhengighetsdiagnose kan innebære. Det er på den andre siden også problematisk at enkelte vil befinne i situasjoner, der det å "snakke på seg" et avhengighetsproblem vil kunne føre til at en slipper å måtte utsettes for kroppsvisitasjon eller potensiell straff.

Å avdekke og forebygge bruk av narkotika blant unge

Spørsmål knyttet til politiets bruk av tvangsmidler i mindre alvorlige narkotikasaker, særlig i møte med unge mennesker med begynnende problematisk rusmiddelbruk, er krevende. Det er mindre sannsynlighet for at unge mennesker (15-18 år) sammenliknet med eldre, har utviklet avhengighetslidelser. Politi, barnevern og andre instanser som kommer i kontakt med ungdommer som bruker rusmidler bør ha som hovedintensjon å utvikle relasjoner basert på tillit om målet skal være økt motivasjon for å avslutte rusmiddelbruken. Bruk av ransakelse og andre tvangsmidler svekker mulighetene for å etablere en trygg relasjon og reduserer muligheten til å drive effektiv forebygging av rusmiddelbruk blant unge. Utvalget bør ta stilling til alternative virkemidler for politiet for å avdekke narkotikabruk blant unge, heller enn å utføre ransaking og andre krenkende tiltak. Vi er opptatt av at politiet bør være til stede der unge oppholder seg og strekke seg mot å etablere gode relasjoner og dialog med unge som bruker illegal rusmidler. Målet må være å komme i posisjon til å gi informasjon og støtte til barn og unge gjennom godt tverrfaglig og tverretatlig samarbeid.

Med vennlig hilsen
Norsk psykologforening

Håkon Skard
President